

10. „Kényelmi” császármetszés, mind a szülés, mind a páciens részéről.

Hogyan lehet ezt megváltoztatni?

1. Pozitív alapszemlélet a hüvelyi szüléssel kapcsolatban a társadalom egészében, amit a terheseknél a terhestanácsadáson tovább kell erősíteni.
2. Dinamikus szemlélet hangsúlyozása a szülészetben.
3. Tudatosítani, hogy a császármetszés nem veszélytelen.
4. A szüléseknek sokkal nagyobb részt kell vállalni a császármetszésekkel kapcsolatos társadalmi dialógusban, osztályukon pedig aktívan kell dolgozniuk a megfelelő egyensúlyért a normális és a császármetszéses szülések között. Mindezt állandó elméleti és gyakorlati továbbképzéssel. Ezzel tartoznak pácienseiknek, önmaguknak és a társadalomnak. És néhányuknak vállalni kell a vezető szerepet abban, hogy érveléssel, tudományos alátámasztással és praktikus bizonyítással befolyásolják és megváltoztassák a szemléletet. Mindehhez hosszú tapasztalat, érettség és bátorság kell. Időnként több aktivitás, időnként több türelem a szüléseknél, hogy elérjék a célt: minél kevesebbet beavatkozni! Mint ahogyan mi tettük Stockholmban.

De a szülés elsősorban a szülőké és nem a

szülészé, nem egy medicinális probléma. Az anya szüli a gyermekét, s a szülésznő, az orvos csak támogatja, segíti ebben.

Azt mondják, a szülés a legnagyobb emberi élmény. Hogy hogyan szüljük gyermekeinket, azt nem lehet elválasztani az egyéb társadalmi változásoktól. Ezért éri annyi befolyás a terhes anyákat oly sok irányból, és ezért kell a dialógust a társadalom egészével kialakítani. Biztató, hogy ez a dialógus Magyarországon már elkezdődött: „császárvárosok” címszó alatt több nagyobb vidéki városban.

Manapság sokat hallunk a klímaváltozásról, környezetünk általunk, az emberek által történő negatív befolyásoltságáról, amely veszélyeztetheti a jövő generációk, az emberiség jövőjét. Elgondolkozhatunk azon is, hogyan befolyásolja majd a jövő emberiségét és az emberiség jövőjét, ha a születendő generációnak közel fele nem az általunk ismert optimális, természetes módon jön világra, ami a legjobb indulást adja az életben, hanem egy mesterséges beavatkozással, melynek közvetlen következményeiről tudjuk, hogy rosszabbak, távlati konzekvenciáiról pedig fogalmunk sincs! Idevágó friss irodalmi hivatkozás: Schlinzig, Titus et al.: Epigenetic modulation at birtheraltered DNA-methylation in white blood cells after cesarean birth. *Acta Paediatrica* 2009; 98: 1096–9.

DR. SZABOLCS ANTAL

Egy reformkori balneológus: Czilchert Róbert (1809–1884)

Amikor 1842 nyarán a magyar orvosok és természetvizsgálók a két, 1841-i pesti összejövétel után megtartották első valódi „vándorgyűlést”, a Zólyom vármegyei Besztercebányán (ma: Banská Bystrica, Szlovákia), a résztvevők a közeli Szliács fürdőbe is ellátogattak. E fürdőlátogatás s az ottani szakülés egyrészt hagyományt teremtett a későbbi vándorgyűlések számára, másrészt kezdeményezte a fürdők tanulmányozásának intézményesített formáit is. Erről részletesen a „Hidrográfiai bizottsá-

gok a magyar balneológia ezüstkorában” c. dolgozatunkban írtunk (*MediArt* 2008/3, 15–17). Egy másik dolgozatunkban (Schöpf-Merei Ágoston, a balneológus. *LAM* 2008, 725–727) rámutattunk, hogy az említett, sorrendben 3. vándorgyűlés színhelyének s „kirándulási” célpontjának kiválasztásában fontos szerepet játszott a reformkor sokoldalú orvosa Schöpf-Merei Ágoston (1805–1858). Schöpf már 1841-ben német nyelvű füzetet jelentetett meg „Die Heilquellen von Szliács in

Ungarn...” (A magyarországi Szliács gyógyforrásai) címmel. A magyar fordításra nem volt szükség. A szliácsi fürdőt „topographiai és orvosi tekintetben kimerítőleg” ismertette már 1837-ben, illetve 1838-ban Schöpf kollégája, a besztercebányai születésű s így a fürdőt már gyermekkorától jól ismerő Czilchert Róbert.

Czilchert 1809. március 9-én látta meg a napvilágot a besztercebányai városi kapitány fiaként. Német anyanyelve mellé a magyart a miskolci gimnáziumban tanulta meg. Az első nagy kolerajárvány idején, 1831-ben – még medikusként – a felvidéki Bars vármegyében működött járványorvosként. 1832-ben Bécsben kapott orvosi oklevelet. További életútjának irányát döntően befolyásolta találkozása Klauzál Imrével (1799–1847) – az 1848-as földművelésügyi miniszter bátyjával – aki a Károlyi grófok uradalmainak vezetője volt. Az egyik uradalom központja a Nyitra vármegyei Tótmegyer (ma: Palárikovo) volt – itt telepedett le uradalmi orvosként Czilchert. Hamarosan a régió „spiritus movens”-e lett: 1839-ben megszervezte a Felvidék első orvos- s gyógyszereszegetét. Ennek tevékenységéről levelekben számolt be az *Orvosi Tár* hasábjain (a részleteket lásd „A Nyitra megyei orvosegyesület rövid, de tanulságos története [1839–184?] – Czilchert Róbert” c. írásunkban, *Orvosi Hetilap* 2009/14). 1839 végén, követve barátját, Klauzált, a Vas megyei Rohoncra (ma: Rechnitz, Ausztria) költözött. Itt együtt Gazdaképző Intézetet alapítottak, majd megindították a *Rohonci Közlemények* c. gazdasági folyóiratot. Az elnök s szervező nélkül maradt nyitrai egyesület valószínűleg feloszlott, Czilchert pedig rövidesen hátat fordított a medicinának, s minden energiáját a gazdaságra, jelesül a juhtenyésztés felé fordította. Miután 1847-ben vállalkozótársa, Klauzál elhunyt, Czilchert visszaköltözött a Felvidékre. A Pozsony megyei Gútoron (ma: Hamuliakovo) törzsjuhászatot alapított. Pár éven belül az ő tiszta vérű merinói juhait törzskönyvezték elsőként Magyarországon. A juhtenyésztésen túl mint a Pozsony Megyei

Dr. Czilchert Róbert

Gazdasági Egylet elnöke kamatoztatta újra szervezői adottságait. Orvosként már nem működött, az 1865-i pozsonyi vándorgyűlésen is „gazdaként” vett részt, s tartott figyelmet keltő előadást „Gazdasági viszonyaink” címmel. Előadásában a gazdasági ismeretek egyetemi szintű oktatását sürgette. 1884. február 4-én hunyt el Pozsonyban. Mint orvost elfeledték, „gazdaként” azonban nem: mindmáig legjobb életrajza Ernst József tollából a *Magyar Agrártörténelmi Életrajzok* (Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 1987) hasábjain jelent meg.

Pedig orvosként is megérdemli az utókor tiszteletét! Egyrészt az ország legolvasottabb lapjaiban, a Schedel (Toldy), Vörösmarty és Bajza nevével fémjelzett *Athenaeum*, illetve a Kossuth szerkesztette *Pesti Hírlap* hasábjain megjelent, s a reformkor égető orvosi/szociális problémáival (szegényházak, lelenházak, halottszemle, orvoshiány) foglalkozó írásai, másrészt a nyitrai orvosegylet létrehozása okán is. S különösen illik őt számon tartani és tisztelni mint a reformkori balneológia jeles alakját. Kanyarodjunk vissza tehát Szliácshoz. A meleg források környékén tapasztalható felázott, mocsaras talaj szlovák neve a „sliáč, sliáče”. Innen kapta mai nevét az egykori Halász, Garamhalászi (szlovák nevén: Rybáre) község határában található gyógyforrások köré épült fürdőhely, amelyet a régebbi szakirodalom még „Thermae Rybarenses” néven ismer. 1960-tól Rybáre és a szomszédos Hájniky (Hájnik) község egyesítéséből keletkezett fürdőváros neve: Sliáč. A források gyógyereje már századok óta ismert: a szlovák balneológiatörténet (Mulík, Ján: *Dejiny kúpečov a kúpečnictva na Slovensku*. Osveta, Martin, 1981) szerint már 1692-ben a fájdalmas ízületek gyógyítására használták a „halászi” vizet. E gyógyvizet magyar nyelven elsőként Czilchert ismerteti 1837-ben az *Athenaeum* hasábjain (II. félév, 29. sz., 449–456; 30. sz., 465–473; 31. sz., 486–488). Ez a közlés lényegében kivonat az 1838-ban megjelenendő, 200 oldalas Szliács c. monográfiájából, melynek előszavát Czilchert Tótmegyer

gyeren keltezte 1838 „január 1-sőjén”. Maga a monográfia két részből áll: az első „hely- és történeti leírás”, a második „természet- s orvostudományi rész”.

Nincs terünk e kis kötet részletes ismertetésére, ezért csak azokra a tényekre hívjuk fel a figyelmet, melyek a balneológiatörténet-írás szempontjából fogódzót jelenthetnek a további kutatások számára. Czilchert így ír a fürdő korábbi történetéről: „Csak 1726-ban figyelmetts Marsigli gróf e forrásra mint gyógyvízre, s ezután hamar Bél Mátyás, 1768ban pedig Wipacher Dávid orvos a forrásnak mint gyógyvíznek kimerítő leírását s az itt gyógyítható nyavalyák elszámlálását adták. Utána következtek Cranz 1777, Windisch 1780, Csaplovics 1801, nagybátyám Lübeck Károly J. orvos 1805, Zipser A. Ch. 1827, Kitaibel vagy kiadója Schuster J. 1829, Moizsisovics dr. 1831, Wagner dr. 1834, a szerző pedig 1836ban részint tulajdon értekezésekben, részint folyóiratokban, ezen fürdők nagyobb megismertetését és bővebb felvilágosítását akarván eszközölni.” E névsorból most négy nevet emelnénk ki: „a nagybátyám” a bazini (ma: Pezinok, Szlovákia) születésű Lübeck János Károly, aki 1805-től Hont vármegye főorvosaként a Besztercebányához közeli Ipolyságon (ma: Šahy, Szlovákia) működött. Valószínű, hogy Czilchert az ő példáját (is) követve lett „gazda” – lásd „Orvos-mezőgazdász vagy mezőgazdász-orvos: Lübeck János Károly (1776–1814)” c. dolgozatunkat (Orvosi Hetilap 1990/40, 2210–2212). A Győrben született s a besztercebányai leánynevelő intézet igazgatójaként dolgozó ásványtanász, Zipser Keresztély András (1783–1864) 1828-ban (s nem 1827-ben, ahogy Czilchert írja) adta ki a *Der Badegast in Sliatsch in Nieder-Ungarn. Ein topographisch-medizinischer Wegweiser für Fremde* c. 101 oldalas vendégcsalगतó könyvét „az alsó-magyarországi Szliácsról”. Moizsisovics (Mojsisovics) György (1799–1861) a felvidéki gyökerű, s 1826-ban Bécsben balneológiai tematikájú disszertációval végző és ugyanott működő orvos- és sebészdoktor, Czilchert által említett Szliácsról írt dolgozatát eddig nem sikerült megtalálnunk. Könnyen fellelhető viszont a breznóbányai (ma: Brezno, Szlovákia) születésű Wagner Dániel (1800–1890), előbb pozsonyi majd pesti gyógyszerész 1834-ben Pesten kiadott *Die Heilquellen von Szliatsch in Ungarn in physikalisch-chemischer*

Beziehungen c. 30 oldalas munkája. A „doktor” cím a neve után arra utal, hogy vegyészdoktor volt – hazánkban ő volt az első gyógyszerész, aki e címet megszerezte. Mindhármójukat azért emeltük ki, mert mindannyian ott „lesznek” 1842-ben a bevezetőben említett besztecei vándorgyűlésen, és aktívan hozzájárulnak a fürdőhelyen tartott „Szliács fölött értekezendő” szakülés sikeréhez is.

Visszatérve Czilchert szövegéhez, megtudjuk, hogy 1837-ben „a szliácsi fürdők 3 tükörből állanak” (a negyediket, a „leghidegebbiket” 1825-ben megszüntették). Legkeresettebb a „meleg tükör vagy úri fürdő” (4×2,25 m, 135 cm mély), melynek feneke „szoroson egymásra tett gerendákból áll, mellyek garasnyi lyukaikon buzogtatják föl a szénsavanyos vizet”. A vízben ülőpadok, a tükör körül vaskarzat és 3–3 kamrácskából álló, kályhával fűthető két „öltöző szoba” szolgálja a női, illetve férfi vendégek kényelmét. Második tükör a hideg fürdő (hajdan „paraszt” – ez idén úri fürdővé változtatva) – „vasár- s ünnepnapokon a nép ide-tódult és régi szokás szerint a „télien megromlott vért köpöltetés vagy érvágtatás által csapja le, s reá jól megfürdik”. A harmadik, hajdan polgári fürdő most „új paraszt fürdő”, amely szintén fűtött öltözőszobákkal bír. Mindhárom említett medence egy tető alatt található, s hogy „a föld népének” is legyen hol átöltöznie „az emberbaráti érzelem a szegény pór-nép számára is emelt egy nem dísztelen külsejű fa-épületet”. A három fürdőn kívül több „ásványos kút” is található: legrégebb a József-kút. Nevét, mint a másik, a Dorothea-kút „itt mulatott nádor ő fensége Józseftől s fenséges nejétől” kapta. Az 1830-tól létező „Ádám-kút” is neves látogatóra emlékeztet: az udvari kancellár gróf Reviczky Ádámmra. Legújabb a Lenkey-kút, amely a forrásokat rejtő „halmot” megfúrató Lenkey Ákos úrról kapta nevét. Az említett nevek is utalnak arra, hogy bár Szliács „nem olly fényűzési fürdő, mellyben az előkelő világ évenként öszvegyülekezik, gazdasága fölöslegét fitogtatni”, a harmincas évek vége felé már ismert fürdőnek számított. „Hajdanta sok lengyel is volt” – írja Czilchert –, most inkább „sziléziaik, s egy időtől fogva, mióta t.i. Moizsisovics bécsi orvos úr az itteni vizek gyógyerejét megismérte, különösen a bécsiek számosan mutatják magokat”.

Ízelítőül talán ennyi elég is a fürdőélet leírá-

sából, foglalkozunk inkább a balneológiatörténet szempontjából érdekes „Toldalék”-kal, amely a kis kötet 152–159. oldalain található. Ebben Czilchert – a majd már említett az *Athenaeumban* és a *Pesti Hírlapban* megjelent írásaira is jellemző kritikai éllel – a „kivánandókat” foglalja össze a szliácsi fürdő ürügyén, de az ország többi fürdőjére is vonatkoztatva. Első helyen az állandó „fürdőbeli orvos” fontosságát emeli ki: „Ki lesendi ki a források titkait jobban, mint az előítélettel fürdőorvos, ki szeretett tudományát és pályáját egészen arra szenteli.” Csak így valósítható meg a javallatok pontosítása, hiszen – idéz egy Heyfelder nevű doktort: „Az egyéniségre sehol sem kell annyira nézni, mint az ásványvíz használatánál.” Ajánlatot tesz a konkrét megoldásra is: mivel Szliács a zólyomi kamarai uradalomhoz tartozik, s az uradalomnak joga van saját orvost alkalmazni, ezen orvos – véli Czilchert – a nyári fürdőszezont Szliácson tölthetné. E funkcióra az „egyetemi orvosi karnak” kellene egy „chemiában is jeles” doktort ajánlania, aki a víz gyógyerejét időnként megvizsgálná, és arról értekezést közölné. Czilchert „kivánalmak” nem teljesült, hiszen a fentebb említett, 1842-es vándorgyűlés idején még mindig nincs fürdőorvosa Szliácsnak. E funkcióba valószínűleg csak a Bach-korszakban kerül orvos, az 1821-ben Pesten végzett Habermann Bernardus személyében. A további kívánalmak a fürdők s a környezet jobbítását szolgálnák (az ásványkutak befedése, kád- és „douche” [zuhany] bevezetése, sétálóutak). A 9. ajánlatát Czilchert mint „ember barát” teszi meg. Egy „szegény intézet” felállítására tesz átgondolt, konkrét javaslatot: az igazgatója a besztebányai kanonokok egyike vagy a hajniki plébános lehetne. Munkáját a „gyógyvendégek” választott „biztosság” segíthetné. Minden második hétfőn „segedelmet” lehetne gyűjteni a fürdőhely vendégei közt. Az igazgató felszólíthatná az ország orvosait, jelentse nek be minden, a fürdői kezelésre javallott, de arra anyagiakkal nem rendelkező beteget.

Czilchert Szliács-könyvére felfigyelt mind a szakmai, mind a laikus közönség. Az előbbi az *Orvosi Tár* társszerkesztője, Flór Ferenc képviselte, aki a lap 1839. évi II. félévének 318–319. lapján írt rövid, tömör „könyvismertetést”. Flór kiemelte, hogy Czilchert könyve nemcsak az orvosok s betegek számára érde-

kes, hanem a „természet vizsgálóra nézve is”. Czilchert ugyanis „mint Szliácsnak több évi vizsgálója (...) ezen erősítő-olvasztó, másító nagy gyógyerejű földes-sós-vasas hővíznek pompátlan, hanem annál hívebb fejtegetésével foglalkozik”. Flór arra is figyelmeztetett, hogy a „Toldalék” ajánlatai „minden illyes gyógyhelyeket, úgy Szliácsot is nem csak hasznossá, de kellemesé is tehetik”.

A Flórétól jóval részletesebb recenziót kapott Czilchert „fürdőirata” a *Figyelmező* hasábjain (1839, 428–431). A D.S.F. jelzetű szerző valószínűleg azt a dr. Schedel Ferenc orvosdoktort jelzi, akit ma inkább Toldy néven tart számon az irodalomtörténet-írás. A *Figyelmező* az *Athenaeum* kritikai melléklapja volt, Schedel volt a szerkesztője. A recenzió nyomdatechnikailag is kiemeli azt a tényt, hogy Czilchert az első, aki munkáját „egyenesen a magyar közönségnek szánva, magyarul írta”. Nem lehetett könnyű dolga – konstatálja D.S.F. – hiszen „rendes fürdei-orvos (!) Szliácson nincsen” – ezért Czilchert „több évig magának észrevételeket” gyűjtve, ezeket adja közzé „próbatételben”, természetesen „tekintettel mások véleményére” is. A recenzens értékeli azt a tényt is, hogy Czilchert a szliácsi víz „vegyoldását” (analízisét) Wagner Dániel legújabb vizsgálata alapján közli, de azt kiegészíti a megjegyzéssel: „a gyógyerőt a tiszta chemismusból lezármaztatni nem lehet, hanem egyenesen csak tapasztalásból határozható meg”. Sokra értékeli a recenzens a „Toldalék” ajánlásait is – felkiáltójellel említve a „szegényintézetet!” – mert ezek megvalósításával Szliács, „ezen egyik fejedelme hazai fürdeinknek (!)” azzá lehet „mivé minden más, önhasznát jobban érteni s becsülni tudó hazában rég lett volna”. S ha a példa ragadóssá válna, elérhetnénk, hogy „hazai forrásaink mocskaikból s pirító szegényvolutokból kiemelkedve” itthon nyújtanák azt, amit gyakran sok pénzért külföldi fürdőkben keresünk: az egészséget.

Mint jeleztük, Czilchert Tótmegyeren írta meg könyvét. Innen szervezte meg a Nyitra megyei orvosegyületet is, amelyben folytatta balneológiai aktivitását. Az egyület két ülését is a megye fürdőhelyein – a már ismert Pöstyénben (ma: Piešťany, Szlovákia), illetve a még alig ismert Búdöskön (ma: Smrdáky, Szlovákia) – tartotta meg. A pöstyéni ülés résztvevői 1839. június 30-án ellátogattak a híres fürdőbe

is, amelynek már ekkor állandó fürdőorvosa volt Scherer Ferenc (1805–1879) személyében.

Az elmondottak után nem meglepő, hogy Czilchert ott volt a besztercebányai vándorgyűlésen is. A Bugát Pál és Flór Ferenc szerkesztésében a vándorgyűlésről kiadott *Munkálatok*ban neve többször is felbukkan. A résztvevők névsorában a 3. sorszám alatt ez olvasható: „Czilchert Róbert, orvosdoctor, Vas megye, orvos-sebészi, vegytan, és gazdasági”. Azaz a felsorolt három „tudomány-szak” ülésein vett részt. Előadást is tartott. Új működési helye egyik vizét elemezte: „Borostyánkői ásványvizek” címmel (megjelent a *Munkálatok*ban is).

Résztvett a szliácsi szakülésen is – sajnos, az itt elhangzott előadása, a többihez hasonlóan – valószínűleg sosem jelent meg.

Sajnos Czilchert az 1840-es évek második felében nemcsak a gyakorlati orvostudomány-nak, de a balneológiának is hátat fordított. Nincs tudomásunk arról, hogy 1842 után fürdőtannal is foglalkozott volna. Ennek ellenére, mint az első magyar nyelvű fürdőírat szerzőjét, illik emlegetnünk őt a reformkori balneológusok közt. Legalább ebben az évben, születésének kétszázadik évfordulóján.

DR. KISS LÁSZLÓ

Az Orvosi Numizmatikai Szakosztály életéből

A Magyar Orvostörténelmi Társaság Orvosi Numizmatikai Szakosztálya 2009. április 25-én tartotta tavaszi ülését az Orvostörténelmi Könyvtár olvasótermében.

Az elnöki megnyitó után a szakosztály két közelmúltban elhunyt tagjáról emlékeztek meg a jelenlévők. A rendezvényeinket korábban szorgalmasan látogató nagybányai radiológus főorvos, dr. Sasi Nagy Béla életútját dr. Bóna Endre ismertette, kiemelve numizmatikai ténykedésének, orvosi numizmatikai és szépirodalmi munkásságának a jelentőségét. Dr. Mészáros M. János, budapesti aranydiplomás állatorvos, állatorvos-történész, az állatorvosi numizmatika úttörő művelőjét a volt tanítvány, később munkatárs, majd jó barát és segítőtárs, dr. Albert Mihály búcsúztatta. A megemlékezéseket elhunyt barátaink néhány éve készült szép portrés érmének vetített képes bemutatásával igyekeztünk még meghittebbé tenni.

Az orvosi numizmatikai program első előadója dr. Kiss József Géza (Szeged) volt, aki először szerepelt összeövetelünkön. Gondosan összeállított, tartalmas, szép előadásában elsősorban azokat az újabb fül-orr-gégészeti vonatkozású érmekeket ismertette, amelyek az eddig megjelent összefoglaló munkákban, katalógusokban még nem szerepelnek. Valamennyi szóba kerülő érme vetített képét is bemutatta.

Másodikként dr. Szállási Árpád (Esztergom)

„Csáth Géza és a róla készült emlékérem” című előadására került sor. A nemzetközi hírű orvostörténész a tőle megszokott lendületes előadásban ismertette a 90 éve, fiatalon elhunyt Csáth Géza (dr. Brenner József) életét, orvosi pályáját, zenekritikusi és szépirodalmi munkásságát, annak jelentőségét. A nagy sikert arató irodalomtörténelmi előadás elhangzása után bemutatta az általa készített Csáth Géza-érmeket (95 mm-es, kétoldalas, öntött bronz portrés érme, a tudományos ülésünket jelenlétével most is megtisztelő Horváth Sándor zenetanár, szobrász- és éremművész alkotása).

Új előadót köszönthettünk a harmadik téma (magyar patológusok érmeiken) előadója, dr. Szende Béla (Budapest) személyében is. A részletesen ismertetett, képekkel szemléltetett, régebbi és újabb, patológiai tárgyú numizmatikai alkotások között személyi és kongresszusi érmekek egyaránt szerepeltek. Az előadó nem titkolt célja a patológiával kapcsolatos magyar orvosi érmekek önálló kötetben történő bemutatása.

Az előadásokat követő tartalmas hozzászólások és kiegészítések tették még hasznosabbá az összeövetelt.

Szakosztályunk következő, őszi ülését 2009 novemberében fogja tartani, az Orvosi Hetilapban is megjelenő programban megjelölt helyszínen és időpontban.

DR. JAKÓ JÁNOS